

माजलगाव तालुक्यातील माध्यमिक शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा अभ्यास**श्रीमती प्रेरणा भगवानराव मोरे**

अधिव्याख्याता,

जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था, जालना

1. प्रस्तावना -

भावनात्मक बुद्धिमत्ता व्यक्तीला सर्व क्षेत्रात यश संपादन करण्यासाठी सहाय्यक ठरते. कारण भावनात्मक बुद्धिमत्ता ज्या व्यक्तीमध्ये अधिक असते ती व्यक्ती इतर व्यक्तींशी अधिक चांगले परस्पर संबंध सांभाळू शकते. त्यामुळे त्या व्यक्तीला अपेक्षित सफलता प्राप्त होऊ शकते. व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासासाठी भावनिक बुद्धिमत्तेचा विकास होणे गरजेचे आहे.

शिक्षक जर भावनिकदृष्ट्या स्थिर असेल तर तो विद्यार्थ्यांशी, सहकार्यांशी चांगल्या प्रकारे समन्वय साधू शकतो. शिक्षक हा भावी पिढीचा निर्माता असतो. शिक्षकांची प्रत्येक कृती ही विद्यार्थ्यांच्या मनावर परिणाम करत असते. म्हणून शिक्षकाने आपल्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा वापर करून विद्यार्थ्यांना अध्ययन अनुभव देणे गरजेचे आहे. व्यक्तीमध्ये क्रोध, दुःख, भीती, आनंद, प्रेम, आश्चर्य, किंनव, लाज इ. विविध प्रकारच्या भावना असतात. शिक्षक जर आनंदी, समाधानी, उत्साही, निरोगी व कार्यक्षम असेल तर विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास करू शकतो. उत्तम अध्यापन करण्यासाठी शिक्षकांची भावनिक बुद्धिमत्ता उत्तम असणे गरजेचे आहे. आजच्या परिस्थितीमध्ये शिक्षकांची भावनिक बुद्धिमत्ता कशी आहे, ते विद्यार्थ्यांना कितपत समजून घेऊ शकतात, त्यांच्या शैक्षणिक अनुभवांचा भावनिक बुद्धिमत्तेवर काही परिणाम होतो का, आदी प्रश्नांची उकल करण्यासाठी संशोधकाने प्रस्तुत संशोधन समस्यांचा अभ्यास केला आहे.

2. संशोधन समस्या विधान -

माजलगाव तालुक्यातील माध्यमिक शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा अभ्यास

3. संशोधन समस्येतील कार्यात्मक व्याख्या -

1. **माजलगांव-** बीड जिल्ह्यातील पुर्वेस असणारा तालुका आहे.
2. **माध्यमिक शिक्षक-** उच्च प्राथमिक व उच्च माध्यमिक यांना जोडणारा दुवा म्हणजे माध्यमिक स्तर होय.
3. **भावनिक बुद्धिमत्ता-** स्वतःच्या व इतरांच्या भावभावनांवर नियंत्रण व नियमन करण्याची क्षमता म्हणजे भावनिक बुद्धिमत्ता होय.

4. संशोधनाची गृहितके-

1. प्रत्येक व्यक्तीमध्ये भावनिक बुद्धिमत्ता असते.
2. प्रत्येक व्यक्तीची भावनिक बुद्धिमत्ता वेगवेगळी असते.
3. भावनिक बुद्धिमत्ता हे व्यक्तीमत्त्वाचे अंग आहे.
4. भावनिक बुद्धिमत्ता ही अर्जित क्षमता असून तिचा परिणाम व्यक्तीच्या वर्तनावर होतो.

5. संशोधनाची उद्दिष्टे-

1. माध्यमिक शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचे मापन करणे.
2. माध्यमिक शिक्षकांच्या शैक्षणिक पात्रतेनुसार भावनिक बुद्धिमत्तेमध्ये असणारा फरक अभ्यासणे.

3. माध्यमिक शिक्षकांच्या शैक्षणिक अनुभवानुसार भावनिक बुद्धिमत्तेमध्ये असणारा फरक अभ्यासणे.

6. परिकल्पना -

1. शिक्षकांची भावनिक बुद्धिमत्ता उच्च पातळीची आहे.
2. शिक्षकांच्या अनुभवांचा भावनिक बुद्धिमत्तेवर परिणाम होत नाही.
3. शिक्षकांच्या शैक्षणिक पात्रतेचा बुद्धिमत्तेवर परिणाम होत नाही.

7. संशोधन सकस्येशी निगडित चले-

स्वाश्रयी चल- माध्यमिक शिक्षक,
आश्रयी चल- भावनिक बुद्धिमत्ता

8. संशोधन कार्यपध्दती-

1. **संशोधन पध्दती-** प्रस्तुत संशोधन हे सर्वेक्षण संशोधन पध्दतीने करण्यात आले.
2. **संशोधनाची जनसंख्या-** माजलगांव तालुक्यातील सर्व माध्यमिक शाळा ही प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या आहे.
3. **नमुना निवड -** प्रस्तुत संशोधनात असंभाव्यता नमुना निवड पध्दतीतील सहेतुक स्वनिर्णय नमुना निवड पध्दतीने 10 माध्यमिक शाळाची निवड केली आहे. 10 माध्यमिक शाळातील 20 माध्यमिक शिक्षकांची सहेतुक स्वनिर्णय नमुना निवड पध्दतीने निवड करण्यात आली आहे.
4. **माहिती संकलनाची साधने -** माहिती संकलनासाठी प्रा. एन.के. चंदा व डॉ. दिलीप सिंग यांची भावनिक बुद्धिमत्ता ही प्रमाणित चाचणी वापरण्यात आली आहे.
5. **माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन -** 20 माध्यमिक शिक्षकांना भावनिक बुद्धिमत्ता चाचणी देऊन प्राप्त नोंदीवरून मध्यमान व प्रमाणविचलन या तंत्राच्या साहाय्याने विश्लेषण करून अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

9. संशोधनाचे निष्कर्ष-

1. शिक्षकांची भावनिक बुद्धिमत्ता ही उच्च दर्जाची नसून अत्यंत कमी दर्जाची आहे असे दिसून आले.
2. शैक्षणिक अनुभवांचा शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेवर परिणाम होत नाही असे दिसून आले.
3. शिक्षकांच्या शैक्षणिक पात्रतेचा त्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेवर परिणाम होत नाही.

10. शिफारशी-

1. बुद्धिमत्ता ही प्रत्येक व्यक्तीला प्राप्त झालेली दैवी देणगी आहे तिच्यामध्ये आपल्या हृच्छेनुसार व प्रयत्नपूर्वक अमर्याद प्रमाणात वाढ करता येणार नाही. म्हणून शिक्षकांनी स्वतःची हृच्छाशक्ती प्रबळ ठेवली पाहिजे. आपले आचार विचार यांना वळण लावले पाहिजे.
2. शिक्षकांनी कोणत्याही परिस्थिनुसार आपल्या भावनांचे सुयोग्य व्यवस्थापन करून कृती व विचार यांचे जाणिवपूर्वक नियोजन करून नवीन वर्तन प्रणाली आत्मसात केली पाहिजे.
3. शिक्षकांनी स्वतःच्या अवगुणाला नाहीसे करण्यासाठी आवश्यक ते प्रत्याभरण देऊन मर्यादा जाणुन घेऊन बलस्थानांचा आवश्यक तेथे वापर केला पाहिजे.
4. व्यक्तीगत क्षमतांच्या विकासातून सामाजिक क्षमतांचा विकास होत असतो. कारण व्यक्तीगत क्षमतांची पुरेशी जाणिव झाली की, व्यक्ती आपल्या संपर्कात येणाऱ्या व्यक्तींना ओळखायला शिकते. म्हणून शिक्षकांनी स्वतःच्या व्यक्तीगत क्षमतांचा विकास केला पाहिजे.
5. आत्मसंतुष्टता, निराशावाद, वाढते वय, हृच्छाशक्तीचा अभाव, राग, भीती, चिंता यासारख्या नकारात्मक भावनावर नियंत्रण मिळवले पाहिजे व अडथळे दूर केले पाहिजेत.
6. भावनिक अभिव्यक्तीला वाव देण्याचे प्रयत्न केले पाहिजे. त्यासाठी रोज डायरी लिहिणे, आपल्या चुका सांगण्याची स्पर्धा लावणे या प्रकारचे उपक्रम आयोजित करावेत.

7. शिक्षकांसाठी विशेष प्रशिक्षणांची सोय, उच्च महाविद्यालये व विद्यापीठीय स्तरावर करावी त्यामधून शिक्षकांसा भावनिक बुद्धिमत्तेस पोषक वातावरण मिळेल.
8. शिक्षकांस विविध अभ्यासपुरक व अभ्यासानुवर्ती उपक्रमांचे आयोजन करणे बंधनकारक ठेवावे. उदा. काव्यवाचन, कथाकथन, विज्ञान प्रदर्शने ह.
9. पाठ्यपुस्तक मंडळाने हस्तपुस्तिकेबरोबरच विनामुल्य भावनिक बुद्धिमत्तेवर आधारीत साहित्य पुरवली पाहिजेत.

11. संदर्भग्रंथ सूची-

1. आगलावे, प्रदिप (2000). **संशोधन पध्दतीशास्त्र व तंत्रे**, नागपूर: विद्या प्रकाशन.
2. करंदीकर सु. (2007). **शैक्षणिक मानसशास्त्र**, सहावी आवृत्ती, कोल्हापूर: फडके प्रकाशन.
3. कन्हाडे, बी.एम. (2007). **शास्त्रीय संशोधन पध्दती**, नागपूर: पिंपळापुरे प्रकाशन.
4. कदम, चा.प.(2007). **शैक्षणिक संख्याशास्त्र**, दुसरी आवृत्ती, पुणे: नित्य नुतन प्रकाशन.
5. दिलीप सिंह (अनुवाद- चरुता पुराणिक 2008), **भावनिक बुद्धिमत्ता- एक व्यावसायिक मार्गदर्शन**, पुणे: डायमंड प्रकाशन.
6. पारसनिस,न.रा. (2008). **भावनिक बुद्धिमत्ता**, यशस्वी जीवनाची गुरुकिल्ली: शिक्षण संक्रमण, अंक 12वा. पुणे, महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक मंडळ.
7. भिंताडे, वि.रा. (2006). **शैक्षणिक संशोधन पध्दती**, पुणे: नित्य नुतन प्रकाशन.

